

KUIDAS TEHA SÕNADEGA ASJU

BIBLIOTHECA PHILOSOPHICA

SARJA KOLLEGIUM

Roomet Jakapi (Tartu Ülikool)

Liisi Keedus (Tallinna Ülikool)

Eva Piirimäe (Tartu Ülikool)

Margus Vihalem (Tallinna Ülikool)

Tõnu Viik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

J. L. Austin

KUIDAS TEHA SÕNADEGA ASJU

HARVARDI ÜLIKOOLIS 1955. AASTAL
PEETUD WILLIAM JAMESI
NIMELINE LOENGUSARI

Inglise keelest tõlkinud Triin Kallas

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2018

Bibliotheca PHILOSOPHICA

Bibliotheca Philosophica
J. L. Austin
Kuidas teha sõnadega asju
Harvardi ülikoolis 1955. aastal peetud
William Jamesi nimeline loengusari

Tõlgitud väljaandest:
J. L. Austin
How to Do Things with Words
2nd ed. Edited by J. O. Urmson and Marina Sbisa
London: Oxford University Press 1980

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Eik Hermann
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© 1962, 1975 by the President and Fellows of Harvard College
How to Do Things With Words, Second Edition was originally published
in English in 1962. This translation is published by arrangement with Oxford
University Press. Tallinn University Press is responsible for this translation
from the original work and Oxford University Press shall have no liability
for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation
or for any losses caused by reliance thereon.

Autoriõigus (tõlge): Triin Kallas, 2018
Autoriõigus (järelsõna): Mihhail Lotman, 2018
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2018

ISSN 2613-5922
ISBN 978-9985-58-851-2

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

TOIMETAJA EESSÕNA ESIMESELE VÄLJAANDELE

Siinses väljaandes avaldatud loengud pidas Austin Harvardi ülikoolis William Jamesi nimelise loengusarja raames 1955. aastal. Lühikeses märkuses selgitab Austin, et nende loengute aluseks olevad vaated „tekkisid 1939. aastal ja leidsid kasutamist artiklis „Teised meeled“ [„Other Minds“], mis ilmus Aristotelese ühingu toimetiste lisaköites nr 20 (1946, lk 173 jj), ja peatselt sellele järgnenud esinemistes tõin nähtavale sama jäämäe uusi osi ...“. Aastatel 1952–54 pidas Austin Oxfordis loenguid pealkirjaga „Sõnad ja teod“, kirjutades oma märkmed igal aastal osaliselt ümber, kusjuures algusest peale hõlmasid need üldjoontes sama teemaringi kui sinne väljaanne. William Jamesi loengute tarvis sündis taas uus komplekt loengumärkmeid, ehkki kohati kasutas ta ka üksikuid lehekülgi varasematest märkmetest. Seega on William Jamesi loengusarja jaoks tehtud märkmed jäänud Austini kõige uuemateks selleteemalisteks ülestähendusteks, ehkki ta kasutas neid ka edaspidi Oxfordis „Sõnade ja tegude“ loengutes, lisades väiksemaid parandusi ja mõningaid ääremärkusi.

Loengute sisu on siinses trükiväljaandes edastatud võimalikult täpselt ja neid on minimaalselt toimetatud. Kui Austin oleks need ise välja andnud, oleks ta kahtlemata teisendanud teksti raamatule sobivasse vormi – ta oleks

kindlasti vähendanud eelmiste loengute kokkuvõtteid, millega algab iga loeng pärast esimest; samuti võib kindel olla, et kui Austin loengut pidas, siis täiendas ta märkmetes kirja pandud teksti ja arendas seda edasi. Enamik lugejaid eelistab siiski käes hoida teksti, mis on võimalikult lähedane sellele, mille Austin teadaolevalt kirja pani, ja mitte sellist, mille ta meie hinnangul oleks võinud trükki saata või mida ta meie arvates võinuks kuuldavale tuua oma loengutel. Sellepärast nad ehk andestavad selle lõivu, mis tuleb maksta väiksemate vormiliste ja stiililiste ebatäiuste või ebajärjekindla sõnakasutuse eest.

Järgnevalt avaldatud loengud ei järgi siiski läbinisti Austini kirjutatud loengumärkmeid. Põhjus on selles, et kui lõviosas ja eriti iga loengu alguses olid märkmed üsna täielikud ja kirja pandud täislausetega, jättes vahele ainult väheolulist, nagu abisõnad ja artiklid, siis loengute lõpuosades muutusid märkmed palju fragmentaarsemaks ning servale lisatud täiendused olid sageli tugevalt lühendatud. Sellistes kohtades tuli märkmeid tõlgendada ja täiendada varem mainitud 1952.–54. aasta loengute materjali abil. Täiendavalt võrreldi Austini märkmeid konspektidega, mille olid teinud nii Ameerikas kui ka Inglismaal loengutel osalenud kuulajad, BBC loenguga „Performatiivsed lausungid“ ja lindistusega loengust pealkirjaga „Performatiivid“, mille Austin pidas Göteborgis 1959. aasta oktoobris. Muidugi on võimalik, et nende tõlgenduste käigus sattus teksti mõni juhuslik lause, mida Austin ei oleks omaks tunnistanud, aga tundub siiski väga ebatõenäoline,

et kuskil oleks valesti edasi antud Austini mõtteliinide olulisi osi.

Toimetaja on väga tänulik kõigile, kes ettevõtmise toetuseks oma konspekti laenasid või lindistuse loovutasid. Eriti suure võlglasena tunneb ta end hr G. J. Warnocki ees, kes töötas kogu teksti põhjalikult läbi ja päästis toimetaja mitmest eksimusest; tänu tema abile on lugeja ees märgatavalt parem tekst.

J. O. Urmson

EESSÕNA TEISELE VÄLJAANDELE

Dr Sbisà luges läbi kõik Austini loengumärkmed ning võrdles neid esimese trükiväljaande tekstiga, märkides ära kõik kohad, mida tema arvates saaks paremaks teha. Koos uurisid toimetajad Austini loengute käsikirja kõigi märgitud lõikude kohta ning selle tulemusel on trükiteksti mitmes kohas parandatud ja täiendatud. Usume, et uus väljaanne on selgem, täielikum ning järgib samal ajal täpsemalt sõnastust, mida Austin oma käsikirjas kasutas.

Marina Sbisà
J. O. Urmson

Märkus 1980. a trüki juurde

Seekordse trüki jaoks koostas P. H. Nidditch täiesti uue indeksi. Samuti lisas ta loengutele pealkirjad – samamoodi, nagu Austin ise tegi, kui ta toimetas H. W. B. Josephi loenguid Leibnizist (Oxford, 1949). Lisaks on kasutatud võimalust teha hulk väiksemaid parandusi.

SISUKORD

1. loeng. Performatiivid ja konstatiivid	11
2. loeng. Õnnestunud performatiivide eelingimused	23
3. loeng. Ebaõnnestumised: äpardused	36
4. loeng. Ebaõnnestumised: kuritarvitused	51
5. loeng. Performatiivide võimalikud kriteeriumid . . .	65
6. loeng. Eksplitsiitsed performatiivid	80
7. loeng. Eksplitsiitsed performatiivsed tegusõnad. . . .	97
8. loeng. Lokutiivsed, illokutiivsed ja perlokutiivsed teod	109
9. loeng. Erisused illokutiivsete ja perlokutiivsete tegude vahel	125
10. loeng. „Ütle misega“ <i>versus</i> „ütlemise kaudu“	137
11. loeng. Väited, performatiivid ja illokutiivne jõud	150
12. loeng. Illokutiivse jõu klassid.	165
 John Austin: kõneteod keelelise pöörde taustal <i>Mihhail Lotman</i>	 185
 Aineloend	 213

PERFORMATIIVID JA KONSTATIIVID

Kavatsen öelda midagi, mis ei ole keeruline ega vastuoluline; ainuke voores, mille tahaksin sellele omistada, on tõde, vähemalt mõnes osas. Kõnealune nähtus on nii laialt levinud ja ilmne, et see ei ole kindlasti ka teistel siin-seal märkamata jäänud. Ma ei tea siiski, et keegi oleks selle eraldi tähelepanu alla võtnud.

Liiga kaua on filosoofid eeldanud, et „väite“ ülesanne saab olla üksnes mingisuguste asjaolude „kirjeldamine“ või „mõne fakti väitmine“, mis saab olla kas tõene või väär. Grammatikud on tõesti sageli juhtinud tähelepanu sellele, et kõik „laused“ ei ole (kasutusel kui) väited:¹ lisaks (grammatikute) väidetele on traditsiooniliselt olemas veel küsimused ja hüüatused, samuti laused, mis väljendavad käsklust, soovi või mööndust. Filosoofid ei ole kahtlemata soovinud seda eitada, vaatamata oma mõnevõrra lohakale harjumusele kasutada „väite“ (*statement*) asemel sõna „lause“ (*sentence*). Ma ei kahtle selles, et nii grammatikud kui ka filosoofid on olnud teadlikud, et küsimusi, käsklusi jm ei ole sugugi nii lihtne väidetest eristada nende väheste ja kuivade grammatiliste märkide abil, mis on meie valduses, nagu

¹ Tegelikult ei ole muidugi õige öelda, et lause üldse millalgi on väide; pigem tuleb öelda, et seda kasutatakse väitmiseks, ja väide ise on „loogiline konstruktsioon“, mis seisneb väidete esitamises.

sõnajärg, kõneviis jms, kuid vahest ei ole olnud kombeks nendel ilmselgelt tekkivatel raskustel pikemalt peatuda. Sest kuidas me õieti otsustame, mis on mis? Mis on ühe või teise piirid ja definitsioon?

Viimastel aastatel on mitmed nähtused, mida varem nii filosoofid kui ka grammatikud oleks küsimusi esitamata pidanud „väideteks“, uue ja hoolikama vaatluse alla võetud. Need kriitilised uuringud tekkisid mõnevõrra kaudselt, vähemalt filosoofias. Esmalt tekkis arusaam, mida vahel sõnastati kahetsusväärse dogmatismi abil, et (fakti)väide peaks olema „verifitseeritav“, mis viis omakorda arusaamani, et paljusid „väiteid“ tuleks õigupoolest nimetada pseudoväideteks. Esiteks ja kõige ilmsel moel näidati – Kant oli vahest esimene, kes tegi seda süstemaatilisel –, et paljud „väited“ on puhas mõttetus, vaatamata oma vaieldamatult grammatilisele vormile. Seejärel on jätkuvalt avastatud uusi mõttetuse liike, mis ei ole kokkuvõttes teinud muud kui head, ükskõik kui ebasüstemaatiliseks nende määratlustel ja kui saladuslikuks nende selgitustel on lubatud jääda. Ometi tõmbame isegi meie, filosoofid, teatava piiri, kui palju mõttetuste rääkimist me omaks võtta soovime. Seega oli loomulik, et järgmisena esitati küsimus, kas paljud näiliselt pseudo-väited olid algselt üldse esitatud „väidetena“. Nüüd on saanud üldkehtivaks, et mitmed lausungid, mis tunduvad olevat väited, on kas täielikult või osaliselt mõeldud edastama või salvestama hoopis midagi muud kui lihtsat faktilist informatsiooni: näiteks „eetika propositsioonid“ võivad olla mõeldud

(täielikult või osaliselt) selleks, et esile kutsuda emotsiooni, ette kirjutada mõnda käitumisviisi või mingil moel mõjutada olemasolevat käitumisviisi. Ka siin on Kant teerajajate hulgas. Me kasutame lausungeid väga tihti ka viisidel, mis jäävad vähemalt traditsioonilise grammatika haardeulatusest välja. On märgatud, et mitmeid erilist kummastust tekitavaid sõnu, mis sisalduvad näiliselt kirjeldavates väidetes, ei kasutata sugugi selleks, et väljendada edasi antava reaalsuse mõnda eriliselt veidrat täiendavat asjaolu, vaid selleks, et edasiandmise asemel osutada hoopis kontekstile, milles väide esitati, või sellega seotud kitsendustele, viisile, mil moel seda tuleb mõista. Nende võimaluste eiramine, mis kunagi oli tavaline, on saanud nimeks „kirjeldamise“ eksitus [“*descriptive*” *fallacy*]; see ei ole ehk kõige parem nimi, sest sõna „kirjeldamine“ on ise eriline. Kõik tõesed või väärad väited ei ole kirjeldused ja sellepärast eelistan mina kasutada sõna „konstatiiv“ [*Constativ*]. Samamoodi on nüüdseks vähehaaval tõestatud, või vähemalt muudetud tõenäoliseks, et paljud traditsioonilised filosoofilised kimbatused on sündinud eksitusest: lihtsa faktiväitena on võetud lausungeid, mis on *kas* (põneval ebagrammatilisel moel) mõttetud või hoopis kasutatud mingil muul eesmärgil.

Ükskõik, mida me ka arvaks nendest arusaamadest või ettepanekutest, ja ükskõik kui palju me ka tauniks seda esialgset segadust, millesse on sattunud filosoofiline doktriin ja meetod, ei ole põhjust kahelda, et see käivitab revolutsiooni filosoofias. Kui keegi sooviks seda nimetada ajaloo suurimaks ja tervistavamaks, siis järele mõeldes tuleb

tunnistada, et ta ei liialdakski. Pole üllatav, et algust on tehtud sammhaaval, erapoolikult ja välistel eesmärkidel: see on revolutsioonide puhul tavaline.

Performatiivi esialgne eristamine²

Lausungi tüüpi, mida me siinkohal käsitlema hakkame, ei saa mõistagi üldiselt mõttetuste hulka lugeda, isegi kui selle väärkasutus võib, nagu varsti näeme, tekitada päris erinevaid „mõttetuse“ variante. Pigem kuuluvad need meie teise liigi, teesklejate hulka. Selle maskeerumine faktiväiteks, deskriptiiviks või konstatiiviks ei ole sugugi hädavajalik. Küllaltki sageli ta siiski seda teeb, ja imelikul kombel just siis, kui ta esineb kõige eksplitsiitsemal kujul. Grammatikud ei ole minu meelest seda „maskeeringut“ läbi näinud ja filosoofidki muide on seda teinud ainult parimal juhul.³ Sellepärast on kõige otstarbekam uurida teda selles eksitavas vormis, et tuua välja tema iseloomulikud jooned vastanduses faktiväitega, mida ta jälgendab.

Võtame seega esimesteks näideteks mõned lausungid, mis ei sobi ühessegi seni tunnustatud *grammatilisse* kategooriasse peale „väite“, mis ei ole mõttetud ning mis ei sisalda ühtegi sedasorti ohumärk-sõna, mille filosoofid on

² Järgnevalt öeldu on kõik esialgne ja kuulub ülevaatamisele hilisemate peatükkide valguses.

³ Juristid peaksid olema asjade seisuga kõige paremini kursis. Võib-olla mõned nüüdseks ongi. Ometi ei suuda nad vastu panna omaenda arglikule väljamõeldisele, nagu oleks „juriidiline“ väide faktiväide.

nüüdseks avastanud või arvavad olevat avastanud (ma pean silmas sääraseid imelikke sõnu nagu „hüve“ või „kõik“, kahtlaseid abisõnu, nagu „peab“ või „saab“, ja kahtlustäratavoid konstruktsioone, nagu hüpoteetilisuusväljendid): kõik nad seostuvad juhtumisi tavaliste tegusõnadega isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku ainsuse esimeses isikus.⁴ Leidub neile tingimustele vastavaid lausungeid, mis ometi on sellised, et

- A. need ei „kirjelda“ ega „esita“ mitte midagi, ei ole „tõesed ega väärad“ ja
- B. lause väljütlemine on ühtlasi (kasvõi osaliselt) teo tegemine, olgugi et sellist tegu *tavapäraselt* ei kirjeldataks kui (lihtsalt) millegi ütlemist.

See pole sugugi nii paradoksaalne, kui see kõlab või kui paradoksaalselt ma olen (puhtast õelusest) püüdnud selle kõlama panna: järgnevad näited valmistavad küllap pettumuse.

Näited:

- (a) „Jah! (ma võtan selle naise oma seaduslikuks abikaasaks)“ – nagu öeldakse abielutseremoonial.
- (b) „Ma ristin selle laeva *Kuninganna Elizabethiks*“ – nagu öeldakse šampanjapudelit võortäävi vastu puruks lüües.
- (c) „Ma pärandan oma käekella vennale“ – nagu kirjutatakse testamenti.

⁴ Pole sugugi juhuslik, et nad on kõik „eksplitsiitsed“ performatiivid ja kuuluvad mõjukasse klassi, mida me hiljem nimetame „eksertsiitiivideks“, võimuaktideks (*exercitives*).

(d) „Veian kuuepennise peale kihla, et homme sajab vihma.“

Nende näidete puhul on selge, et sellise lause väljaütlemine (loomulikult sobivas kontekstis) ei kirjeldata minu tegemisi, millega ma vastavalt sellele väljaütlemisele peaksin parajasti hõivatud olema,⁵ ega väida, et ma neid teen, vaid ütlemine ise teebki need teoks. Ükski tsiteeritud lausung ei ole tõene ega väär: ma esitan seda kui ilmselget ega pea kedagi veenma. See ei eelda argumente, just nagu „kurat võtku“ ei ole tõene ega väär: võib küll olla, et see lausung „informeerib“ teid millestki, kuid see on teine asi. Laeva ristimine *ongi* (kohases kontekstis) sõnade „ma ristin ...“ lausumine. Kui ma ütlen abielu registreerija või altari ees „Jah!“, siis ma ei teata abielu sõlmimisest, vaid kehtestan selle.

Kuidas me peaksime seda tüüpi lauset või lausungit nimetama?⁶ Ma teen ettepaneku nimetada seda *performatiivseks lauseks* või performatiivseks lausungiks, ehk lühidalt „performatiiviks“. Terminit „performatiiv“ kavatsen kasutada mitmesugustel omavahel seotud viisidel ja erinevates

⁵ Veel vähem kirjeldavad need midagi, mida olen juba teinud või pean edaspidi tegema.

⁶ „Laused“ moodustavad ühe „lausungite“ klassi, mida minu arusaamist mööda tuleks defineerida grammatiliselt, ehkki ma kahtlen, kas seda on juba rahuldavalt tehtud. Performatiivsetele lausungitele näiteks vastanduvad põhiliselt „konstatiivsed“ lausungid: konstatiivse lausungi esitamine (s.t selle koos ajaloolise osutusega väljaütlemine) tähendab millegi väitmist. Performatiivse lausungi esitamine on näiteks kihlveo sõlmimine. Vt tagapool pikemalt „illokutiividest“.

konstruktsioonides, analoogselt terminiga „imperatiiv“⁷. Nimetus on muidugi tuletatud sõnast „*perform*“ (sooritama): see on tavaline tegusõna, millest lähtub ka nimisõna „tegu“ ja mis annab märku, et sedasorti lausungi esitamine on teo sooritamine – et tavaliselt ei peeta seda lihtsalt millegi lausumiseks.

Mõni teinegi termin võiks olla hea kandidaat, hõlmates sobivalt üht või teist laiemat või kitsamat performatiivide klassi, näiteks on paljud performatiivid oma iseloomult *lepingulised* („vean kihla“) või *deklaratiivsed* („kuulutan välja sõja“). Aga ükski kasutusel olev termin, mida ma tean, ei ole piisavalt lai, et katta kõiki neid tähendusi. Üks tehniline termin, mis oleks ehk kõige lähemal, on „operatiiv“, selles ranges tähenduses, mis on kasutusel juriidikas, et viidata lepingu ühele kindlale osale, nimelt punktidele, mis jõustavad toimingut (nt õiguste loovutuse vms), samal ajal kui ülejäänud dokument pelgalt „loetleb“ tingimusi, mille kohaselt toiming teostatakse.⁸ Aga „operatiivil“ on ka teisi tähendusi ja õigupoolest on see tänapäeval kasutusel, et öelda millegi kohta, et see on veidi tähtsam kui „oluline“. Olen eelistanud uut sõna, millele me loodetavasti ei kiirusta (hoollimata sellest, et sõna etümoloogia on siiski tähtis) omistama mõnd valmis tähendust.

⁷ Varem olen kasutanud sõna „performatoorne“, kuid eelistada tuleks „performatiivi“ kui lühemat, vähem inetut, kergemini käsitletavat ja vormilt traditsioonilisemat.

⁸ Selle tähelepaneku eest võlgnen tänu professor H. L. A. Hartile.

Kas ütlemine saab midagi teostada?

Kas me siis tõesti tahame öelda, et

„Abiellumine on mõnede sõnade lausumine“ või
„Kihlveo sõlmimine on lihtsalt millegi ütlemine“?

Niisugune teooria kõlab esmapilgul imelikult või isegi kerglaselt, kuid piisavate ettevaatusabinõude korral võib see kummastavus kaduda.

Üks põhjendatud ja mitte päris tähtsusetu vastuargument äsjastele väidetele võiks olla järgmine. Väga paljudel juhtudel on võimalik sooritada täpselt sama tüüpi tegu ka kuidagi teisiti, ilma sõnadeta. Näiteks mõnes kohas loetakse abielu sõlmituks kokkukolimise faktiga. Samuti saan ma sõlmida kihlveo puhtalt sellega, et pistan mündi totalisaatoriautomaadi avasse. Võib-olla peaksime siis ülal toodud propositsioone muutma ja lisama, et „abiellumine on mõnede kindlate sõnade lausumine“ või „abiellumine on mõnel juhul lihtsalt mõnede sõnade lausumine“ või „lihtsalt teatud sõnade ütlemine on kihlvedu“.

Kuid tegelik põhjus, miks sedasorti mõttekäigud ohtlikud tunduvad, näib tulenevat hoopis ühest teisest ilmsest faktist, mille juurde me tuleme hiljem detailsemalt tagasi, kuid mille sisu on järgmine. Sõnade lausumine on tõepoolest harilikult üks või isegi peamine asi, mis juhtub, kui me teo sooritame (sõlmime kihlveo või teeme midagi muud), kusjuures see sooritus ongi lausungi sihiks, kuid enamasti (kui üldse) ei ole lausumine *ainuke* vajalik asi, et seda tegu

sooritatuks lugeda. Üldjuhul on alati tarvis, et ka sõnade lausumise *kontekst* oleks mingil moel *kohane*, ja väga sageli on nõutav, et kas ütleva ise või teised inimesed peavad sooritama *veel* teatud *teisi* tegusid, olgu „füüsilisi“ või „vaimseid“, või isegi lausuma veel mõningaid sõnu. Nii on laeva ristimise sooritamiseks vaja, et ma oleksin ristijaks määratud; (kristliku) abielu sõlmimine eeldab, et ma ei ole juba abielu elava ja teovõimelise isikuga; kihlveo sõlmimiseks peab üldjuhul ka teine pool selle vastu võtma (midagi tegema, näiteks ütleva „olgu!“). Ja ilmselt ei ole tegu kinkimisega, kui ma ütlen: „See on sulle!“, aga endal ei olegi midagi üle anda.

Siiamaani näib, et kõik klappib. Tegu võib sooritada ka teistel viisidel kui performatiivse lausungiga ja igal juhul peab kontekst, sealhulgas teised teod, olema sellega kooskõlas. Aga kui me nüüd sellele vastu vaidleme, siis võib selline soov tulla ka sootuks teistsugusest ja sedakorda hoopis ekslikust allikast, eriti kui see sünnib mõnele sellisele aukartust äratavale performatiivile mõtlemisest nagu „ma tõotan ...“. Võib tunduda, et siin peavad sõnad olema lausutud „tõsiselt“ ning et neid ka võetakse „tõsiselt“. Kuigi see nõue on veidi hägune, on see üldjoontes õige. Seda esineb ka piisavalt sagedasti, et seda mistahes lausungi sihi üle arutlemisel arvesse võtta. Ei sobi ju näiteks, et ma viskan nalja või kirjutan luuletust. Aga me kaldume tundma, et lausungite tõsidus seisneb selles, et nende väljaütlemine on (pelgalt) väline ja nähtav märguanne seesmiselt ja vaimselt tehtud teost – tehtud mugavuse pärast, salvestamiseks või

informatsiooni edastamiseks. Ja siit on vaid lühike samm uskumise või eeldamiseni, et paljudel juhtudel on väline lausung üksnes *tõene või väär* kirjeldus seesmiselt sooritatud teost. Selle idee klassikaline näide esineb Euripidese tragöödias „Hippolytos“ (I. 612), kus Hippolytos ütleb:

ἢ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἢ δὲ φρήν ἀνώμοτος,

s.t „mu suu andis tõe, aga mu süda (või meel või muu lavatagune niiditõmbaja) ei teinud seda.“⁹ Järelikult sõnad „ma töotan ...“ kohustavad mind: jätavad jälje sellest, et olen vaimsed ahelad vaimus omaks võtnud.

Selle näite juures on rahuldust pakkuv jälgida, kuidas liigne sügavus, või õieti tõsidus, sillutab otsekohe tee amoraalsusele. Kujutlegem kedagi, kes ütleb: „Töötamine ei ole lihtsalt sõnade lausumine! See on seesmine ja vaimne akt!“ Selline inimene kipub meile paistma puhta moralistina, kes astub välja terve põlvkonna pealiskaudsete teoreetikute vastu: me näeme teda nii, nagu ta end ise näeb, uurimas väljavalitu ilmel eetilise ruumi nähtamatuid sügavusi, võttes appi kõik erialaspetsialisti käsutuses olevad unikaalsed eristused. Ometi pakub ta Hippolytosele pääsetee, kahe-naisepidajale ettekäände ja lubadusemurdjale vabanduse. Nii täpsus kui ka moraal jäävad siin mõlemad lihtsate inimeste poolele, kellel on kombeks öelda: *meest sõnast, härnga sarvist*.

⁹ Ma ei kavatse sugugi välja jätta kõiki lavataguseid tegutsejaid – valgustaja, lavakorraldaja, isegi etteütleja; olen ainult nende teatud üli-agarate dublantide vastu, kes muudaksid näidendi kahekihiliseks.